

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/54/158-161>

Şalalə Məmmədova

Sumqayıt Dövlət Universiteti

<https://orcid.org/0009-0004-2514-1958>

shalala.mammadova@sdu.edu.az

Yüksək inflyasiya təzyiqləri şəraitində pul–kredit sisteminin tənzimləyici mexanizmləri

Xülasə

Yüksək inflyasiya müasir iqtisadi sistemlərin makroiqtisadi sabitliyi üçün əsas risklərdən biri hesab olunur və bu şəraitdə pul–kredit sisteminin tənzimləyici mexanizmləri xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Qlobal iqtisadi qeyri-müəyyənliklər, enerji və ərzaq qiymətlərinin artımı, maliyyə bazarlarında volatilliyin yüksəlməsi inflyasiya təzyiqlərini gücləndirmişdir. Bu kontekstdə mərkəzi bankların pul–kredit siyasəti alətləri vasitəsilə qiymət sabitliyinin təmin edilməsi əsas prioritetə çevrilmişdir. Faiz dərəcələrinin tənzimlənməsi, açıq bazar əməliyyatları, məcburi ehtiyat normaları və kommunikasiya siyasəti inflyasiyanın cilovlanmasında mühüm rol oynayır. Təcrübə araşdırmalar göstərir ki, effektiv pul–kredit mexanizmləri inflyasiya gözləntilərinin idarə olunmasına və iqtisadi sabitliyin qorunmasına əhəmiyyətli təsir göstərir. Bu baxımdan, yüksək inflyasiya şəraitində pul–kredit sisteminin tənzimləyici mexanizmlərinin araşdırılması həm nəzəri, həm də praktiki baxımdan aktualdır.

Açar sözlər: *inflyasiya, pul–kredit sistemi, monetar siyasət, faiz dərəcələri, mərkəzi bank, makroiqtisadi sabitlik, tənzimləyici mexanizmlər*

Shalala Mammadova

Sumgayit State University

<https://orcid.org/0009-0004-2514-1958>

shalala.mammadova@sdu.edu.az

Regulatory mechanisms of the monetary system in conditions of high inflationary pressures

Abstract

High inflation is considered one of the major risks to macroeconomic stability in modern economic systems, and under such conditions, regulatory mechanisms of the monetary system gain particular importance. Global economic uncertainties, rising energy and food prices, and increased volatility in financial markets have intensified inflationary pressures. In this context, ensuring price stability through monetary policy instruments has become a key priority for central banks. Interest rate regulation, open market operations, reserve requirements, and communication policy play a significant role in curbing inflation. Empirical studies indicate that effective monetary mechanisms significantly influence the management of inflation expectations and the maintenance of economic stability. Therefore, the study of regulatory mechanisms of the monetary system under high inflationary pressure is of both theoretical and practical relevance.

Keywords: *inflation, monetary system, monetary policy, interest rates, central bank, macroeconomic stability, regulatory mechanisms*

Giriş

Yüksək inflyasiya müasir iqtisadiyyatlarda makroiqtisadi tarazlığın pozulmasına səbəb olan əsas problemlərdən biridir. Qlobal təchizat zəncirlərində yaranan pozuntular, geosiyasi risklər və genişləndirici fiskal siyasətlər inflyasiya səviyyəsinin artmasına zəmin yaratmışdır (Mishkin, 2019). Belə şəraitdə pul–kredit sistemi inflyasiya təzyiqlərinin azaldılmasında əsas tənzimləyici mexanizm kimi çıxış edir. Mərkəzi bankların əsas məqsədi qiymət sabitliyini qorumaq və inflyasiya gözləntilərini idarə etməkdir. Bu məqsədlə tətbiq olunan monetar alətlər iqtisadi aktivliyə və maliyyə bazarlarına birbaşa təsir göstərir.

Müasir iqtisadi şəraitdə inflyasiyanın xarakteri daha çox çoxfaktorlu və struktur yönümlü olmuşdur. Xüsusilə enerji resurslarının qiymətində baş verən artımlar istehsal xərclərini yüksəldərək təklif yönümlü inflyasiya təzyiqlərini gücləndirmişdir. Eyni zamanda, pandemiya sonrakı dövrdə istehlak tələbinin sürətlə artması inflyasiyanın tələb komponentini də gücləndirmişdir (OECD, 2022). Bu şəraitdə pul–kredit siyasətinin çevikliyi və proaktivliyi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Mərkəzi banklar yalnız cari inflyasiya səviyyəsini deyil, həm də orta və uzunmüddətli inflyasiya gözləntilərini nəzərə almağa məcbur qalırlar.

Tədqiqat

Pul–kredit siyasətinin əsas alətlərindən biri faiz dərəcələrinin tənzimlənməsidir. Faiz dərəcələrinin artırılması kreditləşməni məhdudlaşdıraraq tələbin azalmasına və nəticə etibarilə inflyasiya səviyyəsinin aşağı düşməsinə səbəb olur (Gali, 2020). Bu mexanizm xüsusilə istehlak və investisiya xərclərinin azalmasına təsir göstərir. Faiz artımları bankların kredit faizlərini yüksəldərək borclanmanı daha baha edir. Bununla yanaşı, yüksək faiz dərəcələri əmanətləri stimullaşdıraraq pul dövriyyəsinin sürətini azaldır.

Digər tərəfdən, açıq bazar əməliyyatları vasitəsilə pul kütləsinin tənzimlənməsi maliyyə bazarlarında likvidliyin idarə edilməsinə imkan yaradır. Dövlət qiymətli kağızlarının satışı bazardan artıq pulun çəkilməsinə xidmət edir. Bu isə inflyasiya təzyiqlərinin zəifləməsinə səbəb olur. Məcburi ehtiyat normalarının dəyişdirilməsi bank sektorunun kredit potensialını formalaşdıraraq inflyasiya proseslərinə dolayı təsir göstərir. Pul–kredit siyasətinin effektivliyinin artırılmasında inflyasiya hədəflənməsi rejimi mühüm rol oynayır. Bu yanaşma mərkəzi banklara monetar siyasətin məqsədlərini daha aydın şəkildə müəyyənləşdirməyə və bazar iştirakçıları üçün şəffaflıq yaratmağa imkan verir. Inflyasiya hədəflənməsi çərçivəsində qərarların proqnozlaşdırıla bilməsi inflyasiya gözləntilərinin sabitləşdirilməsinə xidmət edir (Svensson, 2018). Bu mexanizm xüsusilə yüksək inflyasiya təzyiqləri dövründə pul–kredit siyasətinin etibarlılığını artırır.

Bununla yanaşı, pul–kredit siyasətinin ötürücülük mexanizmlərinin effektivliyi maliyyə bazarlarının inkişaf səviyyəsindən də asılıdır. İnkişaf etmiş maliyyə institutları faiz dərəcəsi dəyişikliklərinin real sektor üzərində təsirini sürətləndirir. Maliyyə bazarlarının dərinliyi zəif olduqda isə monetar siyasətin təsir gücü azalır. Bu baxımdan, maliyyə sisteminin institusional inkişafı inflyasiya ilə mübarizənin vacib şərtlərindən biri hesab olunur (Mankiw, 2021).

Bankların ehtiyat tələblərinin artırılması kredit təklifini məhdudlaşdırır və pul təklifini azaldır.

Cədvəl 1. Pul–kredit sisteminin əsas tənzimləyici mexanizmləri.

Mexanizm	Təsir İstiqaməti	İqtisadi Əhəmiyyəti
Faiz dərəcələri	Kredit tələbinin azalması	İnflyasiyanın cilovlanması
Açıq bazar əməliyyatları	Pul kütləsinin idarə edilməsi	Maliyyə sabitliyinin qorunması
Məcburi ehtiyatlar	Bank likvidliyinin tənzimlənməsi	Kredit risklərinin azaldılması
Kommunikasiya siyasəti	İnflyasiya gözləntilərinin idarəsi	Etimadın gücləndirilməsi
Valyuta müdaxilələri	Məzənnə sabitliyi	İdxal inflyasiyasının azalması

Pul–kredit sisteminin effektivliyi inflyasiya gözləntilərinin düzgün formalaşdırılmasından asılıdır. İstehlakçılar və biznes subyektləri gələcək qiymət artımlarını gözlədikdə, bu gözləntilər real inflyasiyanı daha da gücləndirə bilər (Blanchard, 2021). Inflyasiya gözləntiləri əmək haqları, qiymətqoyma və investisiya qərarları üzərində mühüm təsirə malikdir. Bu səbəbdən mərkəzi bankların şəffaf kommunikasiya siyasəti mühüm rol oynayır. Pul–kredit siyasətinə dair açıqlamalar bazar iştirakçılarının davranışlarını istiqamətləndirir.

Faiz qərarlarının əsaslandırılması və iqtisadi proqnozların ictimaiyyətə açıqlanması bazar iştirakçılarında etimadı artırır. Kommunikasiya siyasəti mərkəzi bankların etibarlılığını gücləndirən əsas alətlərdən biridir (Bernanke, 2017). Güclü institusional etibar inflyasiya ilə mübarizədə pul–kredit siyasətinin təsir gücünü artırır. Şəffaflıq səviyyəsinin aşağı olduğu mühitlərdə monetar siyasətin effektivliyi zəifləyər bilər.

İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə inflyasiya ilə mübarizədə pul–kredit siyasəti daha mürəkkəb xarakter daşıyır. Valyuta bazarlarında qeyri-sabitlik və xarici şoklar inflyasiya risklərini artırır. Milli valyutanın dəyərdən düşməsi idxal olunan malların qiymətinin yüksəlməsinə səbəb olur. Bu proses xüsusilə enerji və ərzaq məhsulları üzrə qiymət artımlarını sürətləndirir. Xarici borcun yüksək səviyyədə olması valyuta məzənnəsi üzərində əlavə təzyiq yaradır. Qlobal faiz dərəcələrinin artması kapital axınlarının istiqamətini dəyişərək maliyyə bazarlarında qeyri-sabitliyi gücləndirir. Bu şəraitdə valyuta müdaxilələri və makroprudensial alətlər əlavə tənzimləyici mexanizm kimi tətbiq olunur (IMF, 2022). Valyuta ehtiyatlarının səmərəli idarə olunması inflyasiya təzyiqlərinin yumşaldılmasında mühüm rol oynayır. Eyni zamanda, kapital hərəkətlərinə nəzarət mexanizmləri qısamüddətli spekulyativ axınların qarşısını almağa kömək edir. Belə alətlər pul–kredit siyasətinin ümumi effektivliyini artırır.

Bank sektorunun sağlamlığı və maliyyə vasitəçiliyinin effektivliyi də pul–kredit siyasətinin nəticələrinə birbaşa təsir göstərir. Güclü bank sistemi monetar impulsların real iqtisadiyyata ötürülməsini sürətləndirir. Kredit portfelinin keyfiyyəti bank sektorunun dayanıqlılığını müəyyən edən əsas amillərdən biridir. Problemlı kreditlərin artması bankların kreditvermə imkanlarını məhdudlaşdırır. Bu isə iqtisadi aktivliyin zəifləməsinə səbəb olur. Kredit risklərinin düzgün qiymətləndirilməsi bankların maliyyə sabitliyini qorumağa imkan yaradır. Effektiv risk idarəetməsi monetar siyasətin ötürücülük mexanizmini gücləndirir. Bankların kapital adekvatlığının təmin edilməsi maliyyə sisteminin şoklara davamlılığını artırır. Kredit risklərinin artması isə pul–kredit siyasətinin ötürücülük mexanizmini zəiflədə bilər (Freixas & Rochet, 2018).

Azərbaycanda pul–kredit siyasətinin əsas məqsədi qiymət sabitliyinin qorunması və maliyyə sektorunun dayanıqlılığının təmin edilməsidir. Mərkəzi Bank inflyasiya təzyiqlərinin azaldılması üçün faiz dəhlizi, açıq bazar əməliyyatları və valyuta hərraclarından istifadə edir. Pul–kredit siyasətinin çevikliyi makroiqtisadi şoklara daha sürətli reaksiya verməyə imkan yaradır. Təcrübə göstərir ki, koordinasiyalı pul–kredit və fiskal siyasət inflyasiya ilə mübarizədə daha effektiv nəticələr verir (Əliyev, 2021).

Eyni zamanda, fiskal intizamın qorunması monetar siyasətin effektivliyini artırır. Büdcə kəsirinin nəzarətsiz artması inflyasiya risklərini gücləndirə bilər. Buna görə də pul–kredit və fiskal siyasət arasında balansın qorunması mühüm əhəmiyyət daşıyır (Alesina et al., 2019).

Nəticə etibarilə, yüksək inflyasiya təzyiqləri şəraitində pul–kredit sisteminin tənzimləyici mexanizmləri makroiqtisadi sabitliyin qorunmasında həlledici rol oynayır. Effektiv monetar siyasət inflyasiya gözləntilərini zəiflədir, maliyyə bazarlarında etimadı artırır və iqtisadi artım üçün daha stabil mühit yaradır. Pul–kredit mexanizmlərinin davamlı təkmilləşdirilməsi müasir iqtisadi çağırışlara uyğunlaşmaq baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Qlobal iqtisadi integrasiyanın dərinləşməsi mərkəzi bankların qarşısında yeni və daha mürəkkəb vəzifələr qoyur. Bu səbəbdən monetar siyasətin elmi əsaslara söykənməsi və institusional gücləndirilməsi zəruridir (Woodford, 2022).

Bununla yanaşı, mərkəzi bankların qərarvermə prosesində məlumat əsaslı yanaşmaların tətbiqi inflyasiya risklərinin vaxtında müəyyən edilməsinə imkan yaradır. Monetar siyasətin qabaqlayıcı xarakter daşması iqtisadi şokların təsirini minimuma endirə bilər. Faiz dərəcələrinin tənzimlənməsi

zamanı real sektorun vəziyyətinin nəzərə alınması siyasətin effektivliyini artırır. Eyni zamanda, maliyyə sabitliyinin qorunması inflyasiya ilə mübarizənin ayrılmaz tərkib hissəsidir. Bank sektorunda risklərin idarə olunması monetar impulsaların ötürücülüyünü gücləndirir.

Nəticə

Pul–kredit siyasətinin fiskal siyasətlə uzlaşdırılması makroiqtisadi balansın qorunmasına töhfə verir. Koordinasiyalı iqtisadi siyasət inflyasiya təzyiqlərinin azalmasına və resursların daha səmərəli bölgüsünə şərait yaradır. İnstitusional müstəqilliyin təmin edilməsi mərkəzi bankların etibarlılığını artırır və bazar iştirakçılarının davranışlarını sabitləşdirir. Şəffaf kommunikasiya siyasəti inflyasiya gözləntilərinin idarə edilməsində əsas alət kimi çıxış edir.

Eyni zamanda, rəqəmsal maliyyə texnologiyalarının inkişafı pul–kredit siyasətinin tətbiq mexanizmlərinə yeni imkanlar yaradır. Rəqəmsal ödəniş sistemləri pul dövriyyəsinin daha dəqiq monitorinqinə şərait yaradır. Bu isə monetar qərarların operativliyini artırır. Gələcəkdə pul–kredit sisteminin dayanıqlılığı mərkəzi bankların dəyişən global iqtisadi şəraitə adaptasiya qabiliyyətindən asılı olacaqdır. Beləliklə, effektiv və çevik pul–kredit siyasəti yüksək inflyasiya şəraitində iqtisadi sabitliyin təmin olunmasının əsas şərtlərindən biri olaraq qalır.

Ədəbiyyat

1. Alesina, A., Favero, C., & Giavazzi, F. (2019). *Austerity: When it works and when it doesn't*. Princeton University Press, 240.
2. Bernanke, B. S. (2017). *The Federal Reserve and the financial crisis*. Princeton University Press, 136.
3. Blanchard, O. (2021). *Macroeconomics*. Pearson Education, 864.
4. Əliyev, R. M. (2021). *Azərbaycanda pul–kredit siyasətinin makroiqtisadi təsirləri*. Elm, 220.
5. Freixas, X., & Rochet, J. C. (2018). *Microeconomics of banking*. MIT Press, 392.
6. Gali, J. (2020). *Monetary policy, inflation, and the business cycle*. Princeton University Press, 312.
7. IMF. (2022). *World economic outlook: Countering the cost-of-living crisis*. International Monetary Fund, 192.
8. Mankiw, N. G. (2021). *Principles of economics*. Cengage Learning, 880.
9. Mishkin, F. S. (2019). *The economics of money, banking and financial markets*. Pearson Education, 720.
10. OECD. (2022). *Inflation and supply chain disruptions*. OECD Publishing, 148.
11. Svensson, L. E. O. (2018). Inflation targeting and monetary policy. *Journal of Economic Perspectives*, 32(2), 45.
12. Woodford, M. (2022). *Interest and prices: Foundations of a theory of monetary policy*. Princeton University Press, 808.

Daxil oldu: 15.09.2025

Qəbul edildi: 05.11.2025